

Іван Тесленко: «Математичні знання мають властивості абсолютності і вічності»

Олександр МІХНО,

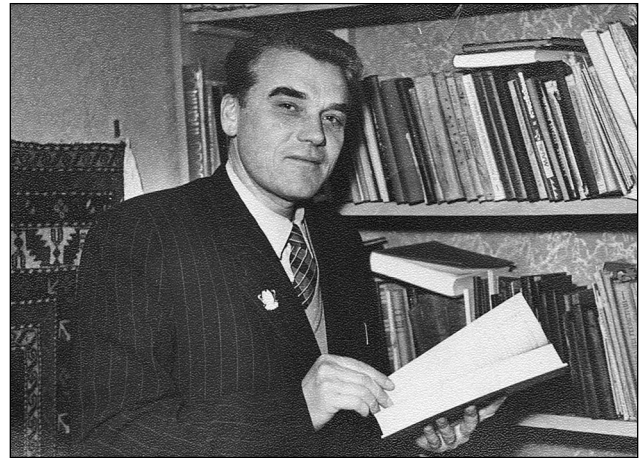
доктор педагогічних наук,
директор Педагогічного музею України

«Саме життя педагога, його біографія часто є основою наукової реконструкції епохи...». Ці слова провідного українського історика освіти Ольги Сухомлинської наочно підтверджує доля вченого-педагога Івана Тесленка, чиє життя майже синхронно накладається на ХХ століття: він народився на самому його початку, а залишив цей світ у 1990-х. У житті І. Тесленка відображено практично всю історію минулого століття: новаторські 20-ті, драматичні 30-ті, Друга світова війна, відлига 60-х і навіть комп'ютеризація 80-х – початку 90-х. Вражає і широка географія життя та діяльності педагога: Дніпропетровщина, Харків, Донеччина, Актюбінськ, Львів, Київ.

Іван Федорович Тесленко народився 26 січня 1908 р. у с. Домоткані Верхньодніпровського повіту Катеринославської губернії (нині – Дніпропетровська область). Батько Федір Васильович Тесленко і мати Параска Василівна Яковенко народилися і жили в цьому самому селі. Дитинство і юність майбутнього педагога пройшли безрадісно; умов для навчання Івана та сестри Поліни не було, жили в злиднях.

Значну роль у долі хлопця відіграла вчителька місцевої школи Євгенія Горшкова. Вона організувала при церковнопарафіяльній школі для дітей, які прагнули вчитися, безплатні уроки з математики, фізики, біології, географії, історії, мови. Відвідував ті уроки й Іван. Склавши екстерном іспити за семирічну школу, юний Тесленко у 1923 р. вступив на підготовчий курс Верхньодніпровського педагогічного технікуму. При технікумі працював математичний гурток, де сформувався і виявився його інтерес до науки.

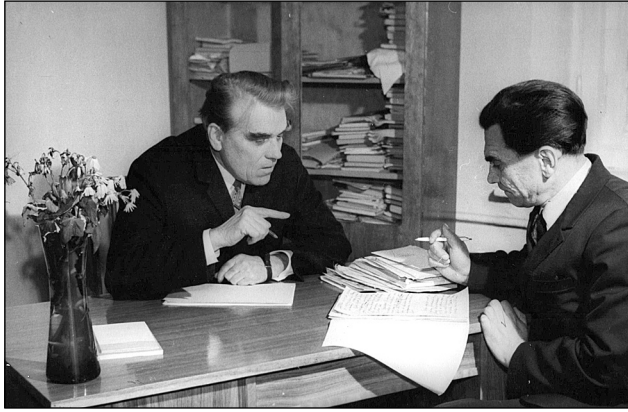
Трудову діяльність він розпочав 18-річним юнаком, поєднуючи навчання з роботою керівника форпосту юних піонерів у першій заводській школі м. Дніпродзержинська (нині – м. Кам'янське). Після закінчення технікуму (1927) працював учителем-класоводом у с. Бородаївці Верхньодніпровського району. З 1929 р. викладав математику і фізику в семирічній школі Брянської копальні Донбасу. Тут він керував районною предметною комісією вчителів математиків і був головою штабу з ліквідації неписьменності. Пізніше Іван Федорович

згадував: «За наказом голови Брянської сільської ради усі вільні приміщення (шахтоуправління, червоні куточки, їдальні й навіть деякі квартири шахтарів) було переобладнано в класи лікнепу. А в шкільних приміщеннях (семирічних та початкових) навчання проходило в три зміни (у дві зміни навчалися слухачі лікнепу). Із великим задоволенням учителями працювали всі навчені грамоти (майстри, інженери, техніки та робітники), використовуючи як підручники, окрім шкільних букварів, будь-які тексти, книги та газети, які було набрано великими буквами».

У 1929 р. І. Тесленко став організатором і директором Брянського робітфаку Луганського інституту городництва, але вже через рік його призвали до лав армії. Після демобілізації в 1932 р. приїхав до Харкова й працював спочатку викладачем фізики в музично-театральному технікумі, а в 1933 р. викладачем математики на робітфаці Харківського транспортно-інституту.

Трагічний 1933 рік. Україна голодує внаслідок злочинно організованого сталінським режимом голодомору. Страшне горе не оминуло і родину Тесленків: померла мати. Вчений згадує про це в автобіографії одним рядком, але втрата найдорожчої людини – це завжди трагедія, величезна життєва криза. Біль втрати допомогли притлумити навчання та улюблена робота: у 1934 р. Іван Федорович вступив на фізико-математичний факультет Харківського університету. І знову, як і на початку трудового шляху, поєднував навчання з працею, викладав в інженерно-транспортному інституті. У 1939 р.

з відзнакою закінчив університет (вечірній відділ). Сповнений надій реалізувати себе як фахівець, одержав направлення на роботу до Харківського педагогічного інституту викладачем математики.

Але всі плани, наміри і задуми перекреслила Друга світова війна. Неймовірно важкими були дороги війни. Іван Федорович пройшов їх з честю. Перебуваючи в евакуації в Казахстані, І. Тесленко працював начальником цеху на Актюбінському будівельному комбінаті й викладачем технологій будівельних матеріалів в будівельному технікумі. Як часто буває в людському житті, горе і радість ходять поруч. Змушений залишити Україну, своє особисте щастя І. Тесленко знайшов саме в Актюбінську, де познайомився зі своєю майбутньою дружиною Серафимою Мухамедівною Кутаєвою, з якою одружився у 1946 р.

У 1945 р. Іван Тесленко повернувся в Україну і продовжив педагогічну діяльність у Львівському педагогічному інституті на посаді старшого викладача, а пізніше протягом 8 років – завідував кафедрою математики, був деканом фізико-математичного факультету. В цей період з'явилася і перша наукова публікація І. Тесленка – «Збірник задач та вправ з елементарної математики для учасників математичних олімпіад школярів міста Львова» (1948). Багато років Іван Федорович керував Львівським обласним семінаром учителів математики, брав активну участь у конференціях, педагогічних читаннях. Крім того, вів велику громадську роботу, часто виступав перед учителями, брав активну участь у рецензуванні навчальних посібників тощо. У 1950 р. Іван Тесленко захистив кандидатську дисертацію з методики математики на тему «Метод інверсії в геометрії».

Початок періоду «відлиги» в СРСР майже збігається з доленосною подією в житті І. Тесленка: в 1958 р. він очолив відділ методики математики Науково-дослідного інституту педагогіки Української РСР (нині – Інститут педагогіки НАПН України). Відтоді його доля була пов'язана з цим Інститутом.

У зв'язку з переходом на новий зміст математичної освіти в 1970-ті роки співробітники сектору методики математики і креслення Інституту педагогіки на чолі з І. Тесленком виконали значну роботу з експериментальної перевірки нових програм і

підручників, обґрунтування наукових основ методики викладання математики, формування математичних понять, створення методичних посібників для вчителів. У цей період учений працював і над проблемами формування наукового світогляду учнів на уроках математики, розвитку логічного мислення. Педагог розробив власну класифікацію навчального використання наочних посібників з геометрії, що сприяли ефективнішому формуванню в учнів геометричних уявлень і розвитку просторової уяви, створив важливі геометричні прилади.

Іван Федорович очолював Республіканську координаційну раду з методичних досліджень у галузі методики математики і креслення, секцію Республіканського педагогічного товариства, проводив одночасно і редакторську роботу: був головним редактором науково-методичного збірника «Методика викладання математики і фізики» та членом редакційної колегії журналу «Математика в школі». І завжди його численні публікації, виступи підтверджували, що вчений – в авангарді української шкільної математичної освіти. Цікавим і новаторським був виступ І. Тесленка на виїзному засіданні відділів методики фізики і математики Інституту педагогіки, що відбувся восени 1964 р. в м. Ялті. Учений наголошував: у всьому прекрасному, що зроблено руками людей (споруди, машини, твори мистецтва, пам'ятки культури), реалізовано такі важливі математичні закономірності, як симетрія, подібність, золотий поділ, тобто те, що пов'язано з поняттям «красиве» в природі і всесвіті. Отже, при вмілому синтезі математики і мистецтва в процесі викладання можна і потрібно водночас виховувати естетичні смаки учнів.

Іван Федорович був надзвичайно талановитим педагогом та досвідченим науковцем, чудовим лектором. Він читав для студентів різноманітні курси математики. Один із учнів Івана Тесленка так згадував про його лекції: «Лекція вражала насамперед тим справді поетичним піднесенням, що, на перший погляд, здається, не в'яжеться з предметом математики. А насправді стислість, лаконізм висновків органічно поєднувалися з якоюсь ледь-ледь вловимою, але правомірно обґрунтованою поетичною інтонацією, притаманною тільки людям, закоханим у свій фах».

Після успішного захисту докторської дисертації з теми «Педагогічні основи навчання геометрії» (1971) Іван Федорович здобув звання професора. В дисертації він уперше в Україні розробив наукові підходи до вдосконалення шкільної геометричної освіти й запропонував методичну систему ефективного навчання в середній загальноосвітній школі. І. Тесленко є першим доктором педагогічних наук в Україні в галузі методики математики.

У 1981 р. сектори методики математики і креслення, фізики й астрономії було об'єднано в лабораторію навчання математики і фізики НДІ педагогіки Української РСР, яку очолив І. Тесленко. Важливою віхою творчого життя вченого стала найактивніша участь у впровадженні в школу нового навчального

курсу «Основи інформатики і обчислювальної техніки» (1985–1986 н.р.). Як перший завідувач новоствореної лабораторії з вивчення в школі електронно-обчислювальної і мікропроцесорної техніки НДІ педагогіки УРСР (1985), він зі співробітниками організував вивчення в школах України цього нового предмета. Науковці розробляли методичні рекомендації для вчителів, складали перші пробні навчальні підручники з інформатики («Основи інформатики і обчислювальної техніки» (1986), «Основи програмування на мікрокалькуляторах» (1985) та опікувалися підготовкою перших учителів інформатики. «Від пера – до комп'ютера» – так образно можна підсумувати життєвий і науковий шлях І. Тесленка.

Результати досліджень Івана Тесленка відображено у створених ним підручниках і навчальних посібниках для вчителів середньої школи, студентів педагогічних ЗВО та в численних статтях. Він опублікував близько 200 праць, 50 із них – монографії. Близько 100 наукових статей надруковано в журналах «Математика в школі», «Радянська школа», «Советская педагогика», наукових записках педінститутів, університетів та ін. Під керівництвом ученого захищено понад 30 кандидатських дисертацій з методики математики. Помер Іван Федорович Тесленко 22 грудня 1994 р., похований на Байковому цвинтарі у Києві.

Мудрим, щирим і доброзичливим був І. Тесленко у спілкуванні з колегами з Інституту педагогіки. Тож не дивно, що учні і послідовники Івана Федоровича та сучасні вчені інституту приділяють значну увагу дослідженню його педагогічної спадщини й науково-методичної діяльності. Життєвий і творчий шлях ученого висвітлено в ґрунтовних статтях історика освіти Лариси Березівської, ювілейних статтях колег-математиків Івана Шиманського, Наталії Мацько, Семена Пономарьова, Михайла Бурди, Олександра Глобіна та ін. І всі вони,

зазначаючи про величезний життєвий і професійний досвід Івана Тесленка, спільні в оцінці його як людини і як вченого, якому була притаманна широта поглядів і ерудиція, вміння глибоко проникнути в сутність наукової проблеми, інтелігентність, комунікабельність і, водночас, принциповість та вимогливість.

У 2016 р. в Інституті педагогіки НАПН України Ольга Орел захистила кандидатську дисертацію «Проблеми шкільної математичної освіти у спадщині І. Ф. Тесленка (1908–1994 рр.)». А до 105-річчя від дня народження педагога (2013) у Педагогічному музеї України функціонувала виставка «Поезія математики Івана Тесленка», на відкриття якої завітали син та онука Івана Федоровича.

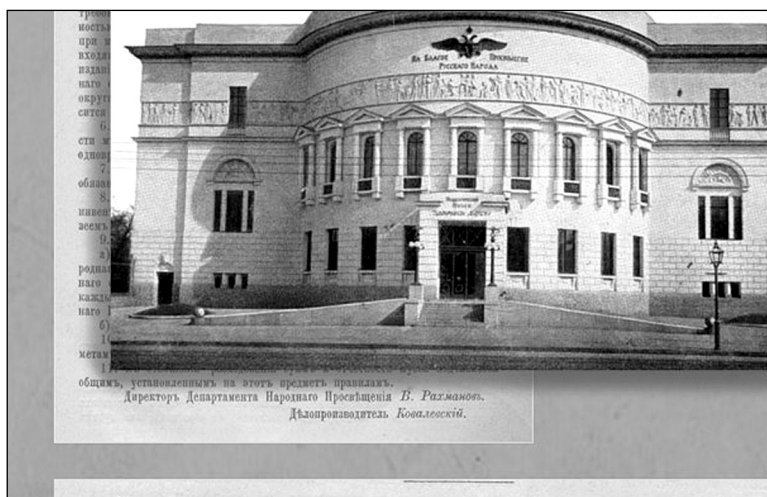
У фондах Педагогічного музею України зберігається комплекс матеріалів, пов'язаних з життям та діяльністю Івана Тесленка. Це близько 200 одиниць зберігання: рукописи, машинописи, вітальні адреси, листи, фотографії. Більшість матеріалів передала музею у 1996 р. дружина вченого. Деякі документи, фото, а також бібліографічний список праць педагога представлено на віртуальній виставці до 110-річчя від дня народження І. Тесленка, яку розміщено на музейному сайті http://pmu.in.ua/juvenile_pedagogiv/

120 років від дня заснування Педагогічного музею України

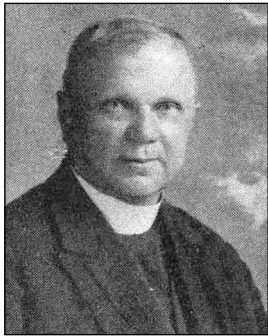
23 серпня 1901 р. затверджено «Положення про Педагогічний музей при управлінні Київського навчального округу». Метою музею було надання освітянам можливості наочно, на зразках чи друкованих джерелах ознайомлюватися з найкращою постановкою навчально-виховної справи, а також з історією школи та її сучасним станом.

У 1912 р. для музею побудовано спеціальне приміщення, яке й зараз є окрасою Києва.

Минуло 120 років, а мета діяльності та основні напрями роботи музею залишилися незмінними! І в цьому – один із секретів нашого успіху.

Педагогічний календар 2021

150 років від дня народження Юліана Дзеровича (1871–1943), педагога, церковного і освітньо-культурного діяча, мецената

Дзерович Юліан-Корнило Ігнатович народився 3 січня 1871 р. в с. Смільне на Львівщині. Початкову освіту здобув у народній школі в Товмачі та в «німецькій» гімназії у Львові, в якій склав іспит зрілості у 1889 р.

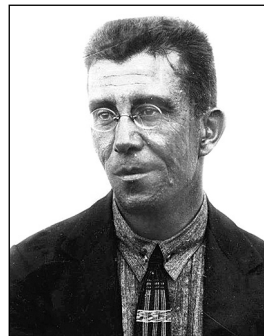
У 1889–1893 роках навчався в греко-католицькій духовній семінарії, а пізніше на теологічному факультеті Львівського університету здобув богословську освіту. У 1893–1895 роках вивчав німецьку філологію у Віденському університеті. 1895 р. висвячений на священника та призначений душпастирем у Миколаєві на Львівщині. Пізніше викладав катехитику у жіночій школі у Бродах (1897–1907), гімназіях у Бережанах (1904–1907) та Стрию (1908–1918), учительській чоловічій семінарії (1913–1918).

Юліан Дзерович був професором Львівської греко-католицької духовної семінарії, Львівської богословської академії (від 1930 р.), директором Української жіночої учительської семінарії, заступником голови товариства «Рідна школа», головою товариства «Просвіта» (від 1939 р.). Працював редактором журналів «Руський Амвон», «Наша праця», «Боже слово», «Парохіяльні вісті».

У 1918–1919 роках входив до складу Української національної ради ЗУНР. Один із організаторів Першого українського педагогічного конгресу у Львові (1935). Виконуючи його рішення, написав і опублікував навчальний посібник «Педагогіка».

Основні ідеї педагогічної системи Ю. Дзеровича: наближення виховання і навчання до життя (активна і творча школа), індивідуальний розвиток дитини, соціальне і релігійне виховання молоді, дисципліна як основний засіб виховання волі і характеру, вирішальна роль матері у моральному вихованні дитини, необхідність об'єднання і погодження зусиль держави, сім'ї і Церкви для успішного виховання молоді. Ю. Дзерович був ініціатором поширення освіти серед дорослого населення, провадив добротинну діяльність, спрямовану на створення умов для навчання дітей з малозабезпечених сімей.

Помер 8 квітня 1943 р. у Відні, похований у Львові на Личаківському цвинтарі.

130 років від дня народження Петра Смоличева (1891–1944?), українського археолога, історика Давнього Сходу, Греції та Риму, краєзнавця і педагога

Петро Іванович Смоличев народився 12 січня 1891 р. в с. Княжичі (тепер Сумська область). Навчався у Чернігівській духовній

семінарії, Петербурзькій духовній академії і Петербурзькому археологічному інституті. Брав участь в організації та роботі XIV Археологічного з'їзду, що відбувся у Чернігові в серпні 1908 р.

У 1919–1923 роках працював викладачем у Чернігівському педагогічному інституті, читав лекції з історії Давнього Сходу, Греції та Риму, а також кілька спецкурсів із педагогіки. Навесні 1923 р. обійняв посаду завідувача 2-го Чернігівського Радянського музею, який згодом став археологічним відділом Чернігівського державного музею. З 1925 р. – дійсний член ВУАН, пізніше – співробітник комісії Лівобережної України при історичній секції ВУАН.

1925 р. за ініціативи П. Смоличева було розпочато дослідження комплексу давньоруських пам'яток поблизу с. Шестовиця Чернігівського району. Під його керівництвом тут проводили розкопки протягом 1925–1927 років. У різних курганних групах поблизу с. Шестовиця дослідили 42 насипи, провели обстеження та «пробні» розкопки городища в урочищі Коровель. Петро Іванович присвятив старожитностям Шестовиці кілька статей.

Влітку 1927 р. на прохання Дмитра Яворницького П. Смоличев разом з іншими кваліфікованими археологами був відряджений до експедиції, що працювала в зоні затоплення Дніпробуду. На посаді старшого археолога експедиції він здійснив розкопки культурних пам'яток на о. Похилий (1928), розвідки та розкопки на островах Таволжаний, Перун, Орлина Стрілиця (1929), досліджував наскельні зображення між Лоханським та Вовнизьким порогами, інші археологічні об'єкти. На підставі отриманих матеріалів П. Смоличев сформулював головні завдання наукового вивчення пам'яток Надпоріжжя.

1933 р. П. Смоличев у адміністративному порядку був висланий до Середньої Азії. У 1940-х дослідник працював в Інституті історії, археології та етнографії АН Таджикиської РСР, здійснив розкопки в районах